

що можуть спричинити кислотні дощі, які змінюють кислотність ґрунту та призводять до опіків рослин (у першу чергу, до них особливо чутливі хвойні дерева), негативно впливають на організм (зокрема, слизову тканину та органи дихання) людей, ссавців і птахів;

- окопи, бліндажі, огороження воєнізованих загонів шкодять ґрунтам і лісонасадженням; порушують ґрунтовий покрив також снаряди, що не вибухнули, їх уламки, понівечена та спалена техніка та будівлі;
- міграція населення міст з пошкодженою інфраструктурою; перетворення окремих міст на звалища будівельних відходів; зміна демографічної ситуації неминуче вплине на охорону природи у багатьох благополучних регіонах;
- руйнування очисних споруд і гребель, порушення роботи організацій, які займалися водопостачанням та очищенням стічних вод, які без очищення просто потрапляють у водоймища, особливо у місцях активних бойових дій;
- пошкодження верхнього шару ґрунту через переміщення важкої техніки, потрапляння в атмосферу пилу та радіонуклідів.

Після війни нам доведеться ліквідувати наслідки бойових дій — руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, зменшення біорізноманіття, зростання кількості шкідників у лісах. Відновлення країни вимагатиме значної кількості

природних ресурсів, а це неминуче супроводжуватиметься значними викидами парникових газів.

Оскільки значне хімічне забруднення ґрунтів і вод є неминучим, то після війни важливо подбати про ефективну систему моніторингу стану навколишнього природного середовища, фіксування реального обсягу заподіяної шкоди та вживання найефективніших заходів, щоб уникнути подальшого погіршення ситуації та відновити екосистеми до безпечного стану для людей та дикої природи [2].

Необхідно, щоб план відновлення України містив заходи щодо відновлення та збереження екосистем, у плани відновлення населених пунктів було внесено природоорієнтовані рішення та заходи щодо адаптації до змін клімату. Насамперед необхідно відновлювати довкілля, потім ресурси — пісок, щебінь, деревину, причому так, щоб не нашкодити довкіллю ще більше.

Перелік джерел посилання

1. Мельник В. Хімічні реакції, яких ми не бачимо. Як на наше здоров'я впливають залишки російських ракет / Вікна. 06.11.2022. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/zdorovya-ta-krasa/yak-vijna-vplyvaye-na-ekologiyu-ukrayiny-ta-zhyttya-lyudej/> (дата звернення: 09.03.2023).
2. Омельчук О., Садогурська С. Природа стогне від війни / Дзеркало тижня. 27.03.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/priroda-stohne-vid-vijni.html> (дата звернення: 09.03.2023).

Типові слідчі ситуації під час розслідування державної зради в умовах воєнного стану

Михайло Котюк,

НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса, м. Харків, Україна,
e-mail: mk310898@gmail.com

Досліджено актуальні проблеми типових слідчих ситуацій під час розслідування державної зради в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що важливим критерієм типізації ситуацій розслідування державної зради та найбільш оптимальним інформаційним джерелом виокремлення типових слідчих ситуацій кримінального правопорушення є власне джерело відомостей про факт державної зради, спосіб учинення та наявність або відсутності відомостей про особу злочинця. Зазначено, що проблеми типізації слідчих ситуацій під час розслідування таких кримінальних правопорушень є пріоритетним напрямом досліджень у криміналістиці та важливим для сучасної практики. Визначено найбільш перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: державна зрада; воєнний стан; типові слідчі ситуації; збирання доказів; криміналістичні знання; тактичні операції.

Typical investigative situations in the investigation of high treason under martial law *Mykhailo Kotyuk*

Up-to-date issues of typical investigative situations during the investigation of high treason under martial law are considered. It is justified that an important criterion for the typification of high treason investigation situations and the most optimal information source for identifying typical investigative situations of a criminal offense is the actual source of information about the fact of high treason, the method of commission and the presence or absence of information about the identity of the criminal. It is noted that the problems of typification of investigative situations during the investigation of such criminal offenses are a priority area of research in criminology and important for modern practice. The most promising areas of further research have been identified.

Keywords: high treason, martial law, typical investigative situations, evidence collection, criminalistic knowledge, tactical operations.

Воєнна агресія Російської Федерації в Україні викликала необхідність запровадження воєнного стану та зумовила появу нових викликів та завдань, пов'язаних із протидією сучасній злочинності щодо посягання на суверенність та територіальну цілісність нашої держави. Так, з 22 лютого 2022 р. по 1 березня 2023 р. ДБР проводило розслідування 1331 кримінального провадження щодо злочинів проти основ національної безпеки. Серед них: 1060 кримінальних проваджень за фактом державної зради (ст. 111 КК України [1]), 214 — за фактом колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), 17 — щодо пособників державі-агресору (ст. 111-2 КК України) тощо. У результаті проведення розслідувань 584 особам повідомлено про підозру, 331 особа оголошена в розшук, 1359 осіб перевіряються на причетність до державної зради та колабораційної діяльності. Найбільше проваджень відкрито в Луганській, Запорізькій, Донецькій, Харківській та Херсонській областях [1].

За даними Офісу Генерального прокурора, від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну зареєстровано 16 885 злочинів проти національної безпеки України (станом на 26.03.2023 р.), зокрема правоохоронцями зареєстровано 2183 кримінальних проваджень за ст. 111 КК України (державна зрада) та 4815 за ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність) [6]. До того ж важливо враховувати, що такий різновид злочинної діяльності має латентний характер і є одним із вагомих чинників серйозної загрози національній безпеці України. Крім цього, воєнні реалії та активні бойові дії значно ускладнюють процес виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень.

Як свідчить практика, часто в умовах воєнного стану доступ до окупованих або тимчасово

неконтрольованих територій є обмеженим, документування таких злочинів є досить небезпечним, а у більшості випадків і просто неможливим. Слідчі та оперативно-розшукові підрозділи стикаються зі значними складнощами при розслідуванні та розкритті цієї категорії кримінальних правопорушень, пов'язаних зі специфікою способів та механізмів їх учинення, а також із труднощами збирання доказів в умовах воєнного стану.

Водночас, незважаючи на актуальність та значимість цієї проблеми, більшість теоретичних і практичних аспектів методики розслідування та попередження державної зради в умовах воєнного стану сьогодні залишаються недостатньо дослідженими, зокрема щодо специфіки виявлення та фіксації таких кримінальних правопорушень, тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час воєнного стану, визначення типових слідчих ситуацій розслідування та алгоритмів їх розв'язання, особливості застосування спеціальних знань [7] та ін. Тому проблеми типізації слідчих ситуацій під час розслідування таких кримінальних правопорушень є пріоритетним напрямом досліджень у криміналістиці та важливим для сучасної практики.

Аналізуючи поняття слідчих ситуацій, варто погодитися із зауваженням В. А. Журавля, що суттєвим недоліком широкого підходу до визначення слідчої ситуації є надмірно широкий перелік її ознак, що істотно ускладнює розуміння цієї криміналістичної категорії, а також можливість здійснення упорядкування її різновидів. Ось чому більш практичну перспективу набуває вузьке розуміння слідчої ситуації [2, с. 288]. Крім того, прихильники вузького розуміння поняття слідчої ситуації наголошують на тому, що таке визначення більше стосується конкретного

кримінального провадження й робить неможливою типізацію слідчих ситуацій і, відповідно, розроблення практично значимих рекомендацій стосовно тієї чи тієї ситуації [10]. З наукової думки, такий підхід відображає не стільки сутність слідчої ситуації, скільки стан процесу розслідування взагалі, що не є одним і тим самим. Очевидно, ситуацію не можна повністю отождествлювати з фактичним розслідуванням [6, с. 181—185].

Отже, слідча ситуація — це стан (обстановка) розслідування на певному його етапі, який характеризується наявною інформаційно-довідковою базою, зумовлює виникнення й формування тактичних завдань та вибір оптимальних засобів їх вирішення. Як сукупність інформаційних даних, вона характеризує реальний стан (обстановку) розслідування на певному етапі.

У цьому плані науковий та практичний інтерес викликають критерії типізації слідчих ситуацій в умовах воєнного стану, запропоновані А. В. Коваленко, який наголошує, що такими критеріями можуть бути ознаки місцевості, на якій були вчинені такі діяння та де ведеться розслідування. Зокрема, типізацію можна здійснити з огляду на ведення бойових дій на таких територіях та їх перебування під окупацією збройних сил або інших військових формувань РФ. За такими критеріями можна виокремити такі типові слідчі ситуації розслідування кримінальних правопорушень (у порядку ускладнення доказової діяльності та спадання сприятливості ситуації):

- розслідування кримінальних правопорушень, учинених на територіях, які не були окуповані та де не велися активні бойові дії;
- розслідування кримінальних правопорушень, учинених на деокупованих територіях (як до, так і після деокупації за умови що розслідування відбувається після звільнення місцевості);
- розслідування кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованих територіях;
- розслідування кримінальних правопорушень, учинених на територіях, де ведуться активні бойові дії [3, с. 122].

На типізацію слідчих ситуацій розслідування нових видів кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану можуть суттєво впливати і передбачені КК України форми або способи

вчинення таких діянь. З огляду на описані у КК України форми вчинення діяння та специфіку складу цього кримінального правопорушення, варто виокремити дві типові ситуації розслідування державної зради в умовах воєнного стану:

- перша ситуація: розслідувана державна зрада була вчинена на підконтрольній українській території;
- друга ситуація: розслідувані діяння вчинені на тимчасово окупованих територіях або за межами території України.

Крім того, ще одним достатньо важливим критерієм типізації ситуацій розслідування державної зради в умовах воєнного стану та найбільш оптимальним інформаційним джерелом виокремлення типових слідчих ситуацій зазначеного кримінального правопорушення є власне джерело відомостей про факт державної зради, спосіб учинення та наявність або відсутність відомостей про особу злочинця [4, с. 84].

З огляду на викладені аргументи, на підставі аналізу результатів узагальнень кримінальних проваджень та застосовуючи метод ситуаційного моделювання, типові слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування державної зради в умовах воєнного стану, можна умовно поділити на три групи залежно від характеру первинної інформації про подію кримінального правопорушення та її учасників:

- 1) установлено ознаки, достатні дані про вчинення державної зради, особа злочинця та інші відомості відомі, підозрюваного затримано;
- 2) установлено ознаки вчинення державної зради, але особа злочинця невідома й не затримана;
- 3) установлено ознаки вчинення державної зради, є відомості про особу злочинця, але останній зник із місця події та його місцезнаходження невідоме.

Наприклад, третя виокремлена слідча ситуація є найбільш сприятливою для початкового етапу розслідування, оскільки слідчий володіє достатньо повними даними про обставини вчинення кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила, однак підозрюваний переховується від слідства й місцезнаходження його невідоме. Варто зауважити, що перебування злочинця на місці події передбачає його вплив на навколишнє середовище і залишення відображень (слідів кримінального правопорушення

в широкому розумінні). Зміни, що виникають у ході вчинення кримінального правопорушення, містять певні відомості про особу злочинця [9, с. 118]. Водночас, у таких ситуаціях особливого значення набуває тактична операція «встановлення місця знаходження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення».

До того ж особливої уваги потребує розробка слідчих версій при розслідуванні державної зради. Слід урахувати, що висувуються та перевіряються слідчі версії про способи, місця вчинення таких кримінальних правопорушень; осіб, які вчинили це кримінальне правопорушення; форми та місця вчинення державної зради тощо. Для перевірки слідчих версій та розв'язання слідчих ситуацій, що виникають на кожному із етапів розслідування колабораційної діяльності (початковому, наступному, заключному), планується та проводиться оптимальний комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних комбінацій та операцій [8, с. 332—350].

Отже, типізація слідчих ситуацій при розслідуванні державної зради в умовах воєнного стану дає змогу найбільш ефективно спланувати розслідування, висунути та перевірити слідчі версії, визначити алгоритм та програму дій слідчого, що містять найдоцільніший перелік слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, відповідних тактичних операцій і дають можливість обрати найбільш оптимальні шляхи та засоби розв'язання тактичних завдань та організації розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.02.2023).
2. ДБР розслідує понад 1330 кримінальних проваджень щодо злочинів проти національної безпеки URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/dbr-rozslidue-ponad-1330-kriminalnih-provazhen-shchodo-zlochiniv-proti-nacbezpeki.html> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків, 2021. С. 448.
4. Коваленко А. В. Методологічні засади розробки методик розслідування нових кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського державного ун-ту внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 2 (98). С. 115—125.
5. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods*: (1), February 26, 2021. Boston-Vinnytsia, P. 81—85.
6. Сайт Офіса Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 02.03.2023).
7. Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2 (29). С. 181—185.
8. Shevchuk V., Vapniarchuk V., Borysenko I., Zatenatskyi D., Semenogov V. Criminalistic methodics of crime investigation: Current problems and promising research areas. *Revista Juridica Portucalense*. 2022. 32. P. 320—341.
9. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новачі, перспективи : добірка наук. пр. / упоряд. Н. А. Чмута. Харків, 2020. 1280 с.
10. Шепітько В.Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. Харків, 2019. С. 118.
11. Shepitko V. Yu., Konovalova V. O., Shevchuk V. M. et. al. Scientific and technical support of investigative activities in the context of an adversarial criminal procedure. *Issues of Crime Prevention*. 2021. Vol. 1 (42). P. 92—102.